

KUTATÁSI JELENTÉSEK

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

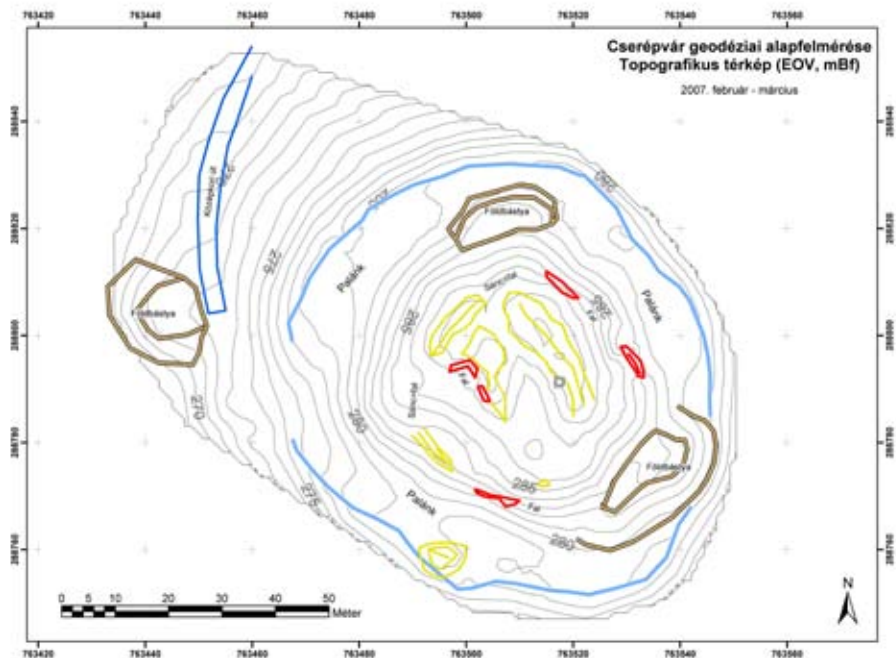
CSERÉPVÁR 2006–2007. ÉVI KUTATÁSA

2006 tavaszán tovább folytattuk a vár ásatását, mely az alaprajz további finomodását eredményezte. A 2005. évi VII. szelvényt kibővítettük nyugati irányba, ahol a belsővárba vezető gyalogösvény kikopott útja, a hegy szélére felérve keresztez egy enyhén kiemelkedő, köves, sáncszerű hátat. Környezetében a korábbi kutatások során már találtunk egy ezzel párhuzamos falat (S89), illetve itt áll egy vele szintén párhuzamos, felszín fellett megmaradt, S5 elnevezésű falrészlet is. Ezek alapján egy külső várfalat sejtthettünk az ösvénnyel keresztezett sáncban. A humusz eltávolítása után már elő is bukkantak a vélt fal felső kövei. A bontás során kiderült, hogy egy masszív, tört kőből rakott, 1,5 m magasan álló falat találtunk, amit közvetlenül a tufás alapközetre emeltek. Belső oldalát teljesen kitöltötte saját törmeléke, az S129 meszes köves törmelékréteg. Ebből 17. századi kerámiaanyag, több öklömnyi méretű kőgolyó és egy török kályha-oromdíz is előkerült. A fal érdekessége, hogy utólag belülről, kisebb kövekből rakva megköpenyzték (S135), aminek vagy statikai, vagy védelmi, vagy mindkét oka lehetett. Ezen köpeny az erősítés mellett gyilokjáróként is funkcionált, aminek öt, kissé kikopott lépcsőfokát is megtaláltuk. Az S127 és a korábban feltárt S89 falak lényegében egy falszorost alkottak.

A fal külső oldalán is elkezdtük a kutatást, itt vastag feltöltődést tapasztaltunk, benne 17. századi leletekkel. Bontásában azonban megálltunk egy mesterséges szinttel, csak a konzerválás megkezdése előtt tárjuk fel teljes egészében. A fal érdekessége, hogy tompaszögben kissé megtörik, követve a hegyoldal futását. Ezen törésnél foghattuk csak meg a külső falsíkot, amit nagyméretű faragott kövekből raktak. Hogy miért épp a törésnél maradt meg, az egyenes szakaszokon pedig kiromlott a fal, az talán azzal magyarázható, hogy az „érzékenyebb” pontoknál, így a faltöréseknél erősebb és jobb munkát végeztek a kőművesek, így onnan nehezebben hullott ki, illetve nehezebb volt kiszedni a vár pusztulását követően a köveket.

2006-ban ugyancsak elkezdtük kutatni a keleti külső várfalat (III. szelvény). Kiderült, hogy itt két fal is van, az S37 és az S40. Mivel az S37 belső falat 15–16. századi leletanyagot tartalmazó réteg fedte, feltételezzük, hogy az amúgy is vékony falat visszabontották a 16. század első felében és pár méterrel kintebb egy kétszer olyan vastag falat emeltek (S40). Ez a 4 m magas fal mindaddig föld alatt rejtőzött, a meredek hegyoldalban gyakorlatilag csak az erdei humusz fedi. Most egyértelművé vált, hogy ezen hatalmas fal elé a 16. század második felében építették azt a sokszögű, kisméretű bástyát, ami mindig is kilátszott a földből. Az S40 fal kibontásában is megálltunk egy mesterséges szinten, a konzerválás kezdete előtt szeretnénk csak alapozását megkeresni.

A belsővár közepén egy hosszanti mélyedés ékelődik a hegybe. Ennek vizsgálatára nyitottuk a X. szelvényt. Kiderült, hogy a tufás kőzetet itt több méter mélyen közel függőlegesre faragták le, vélhetően egy pincét alakítva itt ki. (A források három pincét is említenek a várban.) A szikla több helyen vállszerűen volt megfaragva, ami egy fődemre utalhat. Ezt a pincét később feltöltötték (S126), belőle óriási mennyiségű vegyes háztartási szemétanyag került elő. 17. századi írókázott edénytöredékeket, 16. századi

Cserépvár geodéziai alapfelmérése, 2007

metélt mázas reneszánsz táltörredékeket, kora újkori vázzonevény főzfazekakat, csontból faragott késnyélvéget és természetesen rengeteg állatcsontot találtunk. Ezek mellett nagy számú szemétké került vasból kovácsolt puskagolyó és tarackgolyó volt itt, de akadt a várban öntött kis kaliberű ólom puskagolyó is. A vasleletanyagot gazdagította a sok különböző méretű szög is. A leletek alapján a 18. század elején a várban talált szemétdombok anyagát hordták ide. A pince földeme talán elpusztulhatott az 1687. évi visszafoglalás során, majd a várat kijavító kurucok egyszerűen betemették az itt tángoló mély „gödört”. A mai felszínhez képest mintegy 170 cm mélyen találtuk meg a pince letaposott agyagpadlóját, amin néhány nagyobb kővel körbevett időszakos tűzhely nyomai is előbukkantak.

Korábban a 2005-ben kutatott VIII. és IX. szelvényekben tapasztaltuk ugyanezt a gazdag betöltést, valamint az ezekben a szelvényekben már folyószerűen összeszűkülő lefaragott sziklát. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a pince bejárati folyosója nyíltott itt. A további kutatásokkal tisztázhatjuk majd a várbelsőben talált pince alaprajzát.

2007 februárjában és márciusában felmértük a várat. A közel 1200, rácshálóban felvett ponttal sikerült a várhegy mikrogeodéziai alapfelmérését elkészíteni. Ennek segítségével kibontakozott a belsővárát övező, forrásokban is említett palánk (Cserebi Palanka) területe. A viszonylag lapos palánkgyűrűt északon és délkeleten két nagyobb mesterséges dombocskára töri meg, amit valamilyen védelmi műként, földbástyákként értelmezhetünk. A várba felvezető mélyút alsó szakasza jól megfogható volt, amit a bejárat előtt szintén egy domboszerű elem, földbástya biztosított kívülről. A belső kővár elemzéséhez is hozzásegíthet a felszín feletti falak és a sáncként felmért, de vélhetően felszín alatt futó

falak további értelmezése. Ilyen sáncelem ásatással történt igazolását láthattuk a VII. szelvénynél bemutatott S127 fal esetében.

Az eredmények térinformatikai feldolgozása során szintvonalas térképet generáltunk, majd a terepi mérési jegyzőkönyvben regisztrált mesterséges elemeket (sánc, fal, palánk, földbástya, út) egy vektoros térképen ábrázoltuk. Összességében egy precíz képet nyertünk a várhegy mai felszíni mintázatairól, amelyre rávetítve az ásatási rajzokat, egy kibontakozó váralaprajzot kaphattunk, amit a további feltárások fognak finomítani. A 2004–2006 között kutatott falak konzerválását az idén szeretnénk elkezdni, ennek első lépéseként megkezdtük a műemléki terveztetést.

LÁSZLÓ CSABA–RÁCZ MIKLÓS

A CSESZNEKI VÁR 2006. ÉVI KUTATÁSA

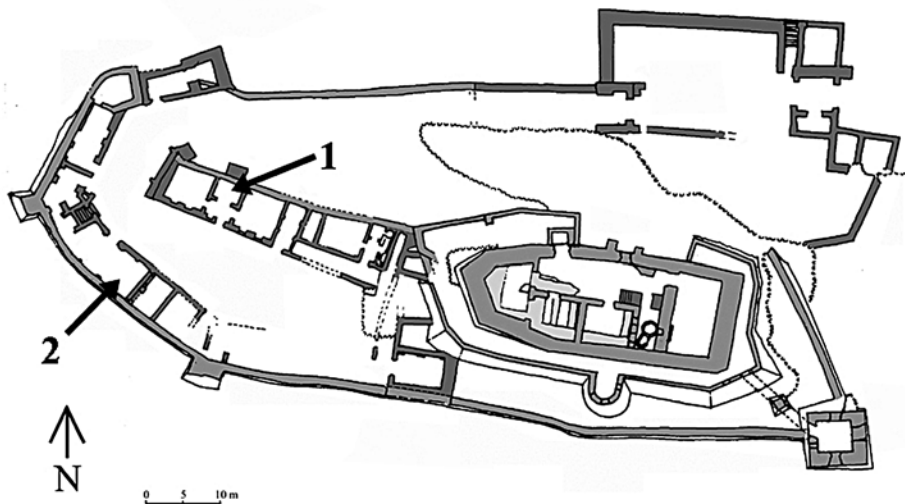
A cseszneki vár régészeti kutatása évek óta a Kincstári Vagyoni Igazgatóság műemlékvédelmi fejlesztési programjának keretében folyik. Ennek során a vár egyes részeinek terveit készítette el a KVI Veszprém megyei kirendeltsége és ennek köszönhetően a tervezést megelőzően lehetőség nyílik régészeti kutatásra.

2006-ban az alsó vár műemlékvédelmi rehabilitációjának engedélyezési terveihez kapcsolódóan (tervező: P. Samu Viktória és Fülöpp Róbert) kerülhetett sor feltárára. Az alsó vár kutatásának és műemlékvédelmének előzményei a következők: Az 1960-as években Pamer Nóra tárta fel az északi szárny egy részét, a várkaput és a barokk óratoronnyal szomszédos területet. Az 1970-es évek végén megindult a turizmus által fokozottan igénybevett és rendezésre szoruló várrom falainak konzerválása, de döntően tervezés és engedélyezés nélkül.

Az Országos Műemléki Felügyelőség szervezésében folyó munka keretében később László Csaba vezetésével régészeti kutatásra is lehetőség nyílt, de ez sokszor kényszerűen a kivitelezők nyomában haladt. A falak egy részét a kivitelezők „önállóan” feltárták és felfalazták (így az északi szárny nyugati felét), jó esetben a kutatók még az utóbbi szakasz előtt dokumentálni tudták a jelenségeket. Az alsó vár déli szárnyára ugyanekkor – megelőző feltárás nélkül – ráépítették a kivitelezés azóta is álló felvonulási épületét.

A várrész építéstörténetéről elmondható, hogy Giulio Turco 1572. évi rajzán az alsó vár mai külső falai már kőfalként ábrázolva láthatók. Ezen belül azonban vékony kontúrral jelölt épületszárnyakat látunk a nyugati és a déli oldalon, melyek könnyű (fá, favázas) szerkezetre is utalhatnak. A kutatások és fennálló falak (korlátozottan lehetséges) megfigyelése alapján az alsó vár épületszárnyainak mai falai többségükben újkoriak vagy kora-újkoriak, csak a kapu falainál számolhatunk fennálló és látható (a felfalazással el nem fedett) középkori részletekkel. Az északi és nyugati szárny jelentős felmenő épületrészei (válaszfalak, nyílások, boltozatok, padlók, fűtőberendezések) kivétel nélkül legkorábban a 17., de inkább a 18. századból származnak. Az alsó vár módszeres kutatásának feltétele a felfalazások és cementes fugázások bontása lenne, de ezt csak egy folyamatban levő kivitelezés körülményei – egy azonnali szakszerű visszaállítás lehetősége – tennék lehetővé.

2006-ban az építéstörténeti kérdések tisztázása az ismertetett körülmények miatt csak korlátozottan volt lehetséges, így elsősorban a ma látható épületrészek időbeli viszonyát vizsgálhattuk. Főként a pusztulás előtti állapot tisztázására törekedtünk, így az

A cseszneki vár rekonstruált alaprajza a 2006. évi feltárás helyszíneivel:

1. Az alsó vár északi szárnyában feltárt háromsztatú épületrész

2. Az alsó vár déli szárnyában kutatott két helyiséges pince

északi szárny kivitelezők által feltárt nyugati felét és a déli szárny kutatható nyugati felét kutattuk nagyobb felületen.

Az északi szárny nyugati felében egy 17. század végi vagy 18. századi háromsztatú helyiségcsoportot tártunk fel, a középső pitvarral, a mögötte feltételezhető konyhával, melynek valószínűleg az épületen kívülre helyezett, nagy méretű kürtője volt, továbbá e helyiségek két oldalán egy-egy szobával. A helyiségek padlója téglaburkolatos volt és a szobákból barokk cserépkályhák töredékei kerültek elő. Az épület északi része leszakadt a vár lejtőjére, ezt a falát – téves nyomvonalon – 1980 körül falazták vissza.

A déli szárny nyugati felében található pince egyes részleteiben már ismert volt, most keleti és nyugati végét, valamint északi falát tártuk fel. A nyugati nagyobb pincehelyiségből keleten egy kisebb nyílt. Érdekes módon az átjárót utólag elfalazták, de a kis helyiség új megközelítési módját még nem ismerjük. Nyugaton feltártuk a nagy helyiség udvarról nyíló bejáratának maradványait, a szárkövek kiesett töredékeivel. Az épület falai a habarcsok alapján újkoriak és a feltárt téglák döntő többsége is 17–18. századi bélyeges téglá.

A déli szárny keletebbi része már alapincézetlen volt, de ez egyelőre korlátozottan kutatható a rajta álló épület miatt. A most elkészült tervek követő, remélhetőleg a közeljövőben sorra kerülő kivitelezési munkák bizonyára több lehetőséget fognak nyújtani a várrész alaposabb kutatásához, periodizációjának értékeléséhez.

SIMON ZOLTÁN

A REGÉCI VÁR KUTATÁSÁNAK EDDIGI EREDMÉNYEI

A Zempléni-hegység nyugati hegyvonulatának egyik jellegzetes, kettős csúcson elhelyezkedő, hatalmas alapterületű, de korábban részleteiben kevésbé ismert regéci vár régészeti kutatását 1999 nyarán kezdtük meg, helyi kezdeményezésre.¹ A helyszíni munkával párhuzamosan folyt a levéltári kutatás is (Czakó Balázs, Melegh Szabolcs, Sós István, Zsuga Zsolt, illetve e sorok írója), melynek nyomán számos apró, de fontos történeti részlet vált ismertté.² A régészeti feltárás eredményeiről csupán rövid jelentések láttak napvilágot.³ Itt az ideje, hogy az eltelt 8 esztendő kutatási eredményeit röviden összefoglaljuk.

Az észak-déli tengelyű hegygerincen hosszan elnyúló erődítmény egyes, ma is jól elkülönülő részeit már a vár életében is megkülönböztették egymástól. A 17. századi inventáriumokban az északi sziklatömbön álló épületegyüttest Felsővárnak, a hasonló tengerszint feletti magasságú, a környezetből szintén magasan kiemelkedő déli sziklacúcson levő épületcsoportot Alsóvárnak, míg a két csúc között található épületszarnyakat Középső várnak nevezték. A régészeti feltárás az északi sziklatömb felől indult meg, s a feltárási terület az évek során egyre délebbre húzódott.

A napjainkra már teljesen feltárt Felsővár alaprajzi elrendezése kezdetben teljesen ismeretlen volt, az épületmaradványok legnagyobb része vastag omladékréteg alatt rejtőzött. Lényegében egyetlen épület, a sziklacsúc északi végén álló, téglalap alaprajzú torony több emelet magasságú falrészlete és az annak északkeleti sarkához csatlakozó kerek bástya csekély maradványai látszottak ki a földből. A Felsővár teljes feltárása 2003-ban fejeződött be, melynek során kirajzolódott az épületegyüttes alaprajza, és építéstörténete.

A Felsővár legkorábbi elemének a hatalmas, téglány alaprajzú öregtorony és a hozzá csatlakozó várfal bizonyult. Az 1300 körül épített torony eredeti falaiból csak az alsó szint maradt meg, felső részét a 16. században visszabontották, majd újjáépítették. Mindenesetre a torony bizonyára kezdetben is többszintes építmény volt. Bejárata eredetileg az első emeleten nyílhatott, a déli falában ma található bejárat utólagos áttörés eredményeként jött létre. Az egymástól kezdetben is gerendafödémekkel elválasztott szinteken eredetileg egy-egy helyiség volt, a 16. században azonban már szintenként két-

- 1 A munka dandárját minden évben középiskolás diákok és egyetemisták végzik, szinte mindenféle ellenszolgáltatás nélkül. Önzetlen, önfeláldozó munkájukat nem lehet elégszer megköszönni.
- 2 ZSUGA ZSOLT: A regéci vár kutatástörténete. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Miskolci Egyetem, 1998.; MELEGH SZABOLCS: A regéci vár topográfiája a XVII. századi inventáriumok alapján. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Miskolci Egyetem, 2001.; SÓS ISTVÁN: A regéci vár tisztviselői és lakóinak élete a 17. század első felében. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 42. (2003) 227–264.; SIMON ZOLTÁN: „Százitkú, halovány emlék”. Az elpusztult regéci várkápolnák 17. századi leírásai. In: *Etüdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfly Katalin tiszteletére*. Szerk.: Bardoly István. Budapest, 2004. 99–108. Az igen szövevényes birtoktörténet legutóbbi, rövid összefoglalása: SIMON ZOLTÁN: A regéci vár régészeti kutatása. *Műemlékvédelem*, LI. (2007) 1. 17–19.
- 3 SIMON ZOLTÁN: Jelentés a végekről. *Műemléklap*, V. (2001/3-4) 20–21.; SIMON ZOLTÁN: Még egy „Bokályos ház”? Bokályleletek a regéci várból. *Örökségvédelem*, VI. (2002/1-2) 10–11.; Simon Zoltán: Elfeledett emlékhelyünk: Regéc vára. *Várak, kastélyok, templomok*, I. (2005/2) 4–6.; Simon Zoltán: Wall-tiles from Regéc Castle. In: *Turkish Flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary*. Ed. Ibolya Gerelyes. Budapest, 2005. 26–34., valamint rövid jelentések a Régészeti kutatások Magyarországon című sorozat vonatkozó kötetében.

két szoba volt benne. A korai, földszinti falakat eredetileg nem törte át semmiféle nyílás. Az alsó szint járósíntjét a sziklafelszínt borító vékony, földréteg alkotta. Mást a torony korai formájáról nem is lehetett kideríteni.

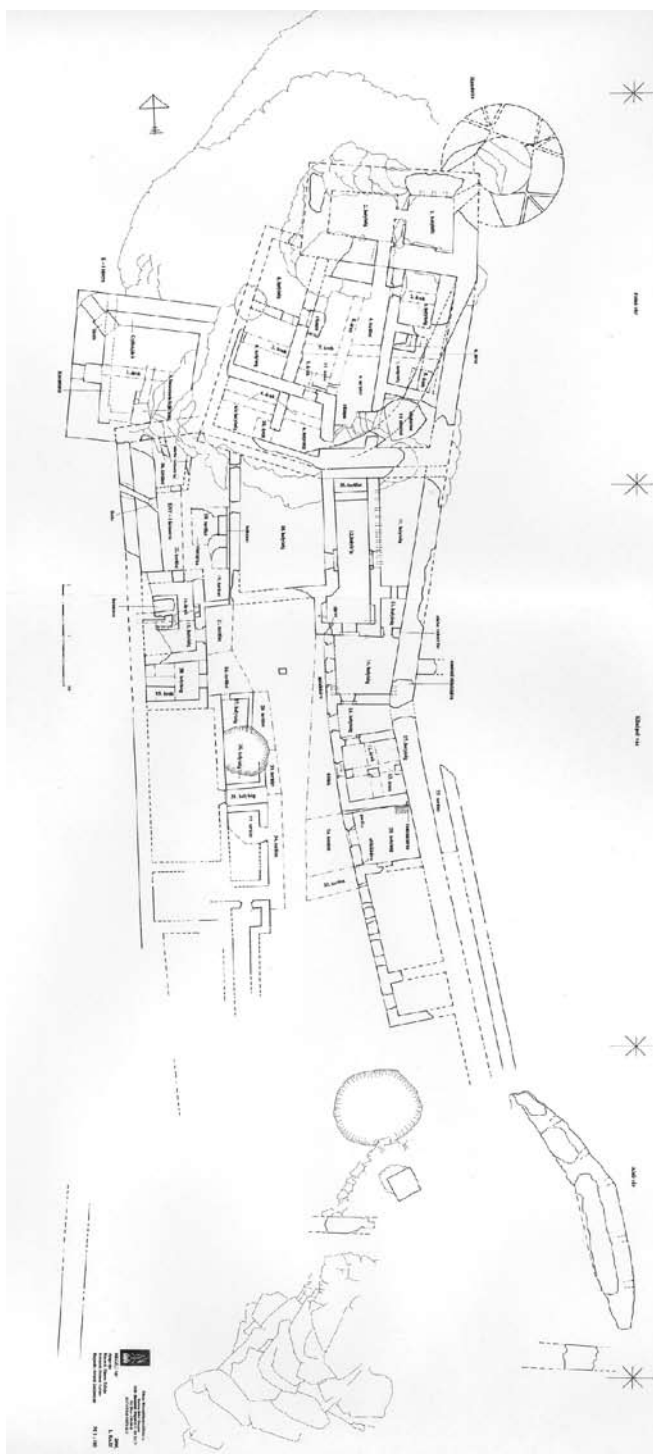
A sziklatömb toronytól délre eső területét kőből falazott, a torony délkeleti sarkával kötésben álló, tehát azzal egykorú, íves vonalú várfallal vették körül. A később elbontott korai várfalnak csak keleti és déli szakaszai kerültek elő, a sziklatömb nyugati felén a terep olyannyira lepusztult, hogy a várfal nyomvonala ma már nem állapítható meg. A korai várfallal övezett területen más, az első építési periódushoz köthető építmény nem került elő, de nem zárható ki, hogy faépületek álltak itt. A korai erődítmény megközeledésének módja ismeretlen maradt. A területen húzott kutatóárok legalján helyenként bronzkori kultúrrétegbe ütköztünk. A felette levő vékony középkori rétegekből csupán minimális mennyiségű 14. századi, hullámvonalas kerámiatöredék került elő.

A Felsővár területén megfogható következő építési periódusban a korai várfalat visszabontották, s a területet ezúttal szabálytalan ötszög formában vették körül. A keleti oldalon egy háromszöveget, a délnyugati sarokban pedig egy egysejtes épületet emeltek. Ezeknek csak alsó szintje maradt fenn napjainkig, de feltehető, hogy eredetileg kétszintesek voltak. Ebben a periódusban már biztos, hogy dél felől jutottak fel a sziklatömbre, nyilván valamilyen falépcső segítségével, mely a két épületszárny közötti területen érkezett fel.

Az átépítés ideje nehezen határozható meg. A délnyugati épületbe vezető ajtó élszedett kőkerete alkalmatlan pontosabb korhatározásra. Mindenesetre a jelek szerint Regéc is beletartozik azon várak sorába (Csesznek, Gesztes, Siklós, stb.), ahol a korai falakat szinte teljesen lebontva, azok helyén merőben eltérő alaprajzú új épületeket emeltek. Regécen ez a 15. század elején történhetett meg.

Bizonyosan a 15. század folyamán kezdődött meg az északi sziklacsúctól délre eső terület, a későbbi Középső vár kiépítése is, azonban ennek első fázisáról egyelőre meglehetősen keveset tudunk. A Felsővárnál jóval mélyebben fekvő területet kelet és nyugat felől határoló várfalaknak egyelőre csak északi szakaszai ismertek, azt még nem tudjuk, hogy az ekkor körbezárt terület délen hol ért véget? Annyi azonban bizonyos, hogy a Középső vár épületszárnyainak minden, ma álló, legalább valamilyen szinten megvizsgált fala utólag épült hozzá a hosszanti várfalakhoz. Az egyetlen, a nyugati várfallal kötésben álló rövid falszakasz kisebb részlete egy, a nyugati épületszárny északi helyiségét átvágó kutatóárokban került elő, 2006-ban. A falnak egyelőre még vastagsága sem ismert, nemhogy egyéb összefüggései. Még az is elképzelhető, hogy ez a nyúl farknyi fal csak egy belső támpillér volt.

A Középső vár első – eddig azonosított – jellegzetesen kváderezett sarkú épület-együttese a Felsővár sziklatömbjéhez dél felől közvetlenül csatlakozik (11., 12., 20. helyiség). Közülük – a ma is magasan álló falak jelentette balesetveszély miatt – csupán a középső, L alaprajzú, keskeny helyiséget sikerült teljesen megtisztítanunk az omladéktól. Az eredetileg is kétemeletes épület falazatában helyenként másodlagos helyzetű gótikus kőfaragványok voltak felfedezhetőek (melyeket sajnos a legutóbbi állagmegóvás során eltüntettek). Az egyes szinteket gerendafödém választotta el egymástól, a földszint földes padlójú volt. Az L alaprajzú helyiség déli, szélesebb vége dél felé kiugrik. Ennek oldalfalaiban egy-egy, szegmensíves záradékú ülőfülke van. A széles, félköríves záradékú, vaskos kőkeretű kapu a déli oldalon nyílik. Ennek bal oldalán egykor lőrés volt, melynek külső száját a később itt felépített hámoszlatú épület nyugati fala takarja. Szinte bizonyos, hogy az L alaprajzú helyiség déli vége eredetileg kaputoronyként funkcionált. Erre utalnak az ülőfülkék, a vaskos kapu és a kapu előterét védő lőrés is. Az is bizonyos,

A regéci vár kutatási alaprajza, 1999-2006.

hogy az L alaprajzú épület északi szakaszában, az emeleti térből vezetett fel a falépcső a Felsővárba, ezt az útvonalat még a 17. század végén is használták. Az északi szakasz oldalfalaiban egy-egy, szegmensíves záradékú, késő gótikus tagozatú kőkeretes ajtó vezet a szomszédos helyiségekbe. Ezek közül a keleti földszinti tér ablaktalan helyiség volt, ez ma még feltáratlan. A nyugati, igen nagy alapterületű helyiség – melybe a vár 17. századi kápolnája lokalizálható – kezdetben talán csak udvar volt, lefedés nélkül.

Nagy valószínűséggel e periódushoz köthető az, a nyugati várfalra merőleges, ahhoz utólag hozzáépített, összefüggéseiben azonban egyelőre nem ismert kőfal is, mely a nyugati palotaszárny egyik helyiségében (28. helyiség) húzott kutatóárokban került elő 2006-ban.

Ebben az időszakban a Felsővárban is történtek változtatások. Beépült a nyugati várfal előtere is, így a Felsővár udvarát immár minden oldalról épületszárny határolta. Valószínűleg ekkor történt, hogy a keleti épületszárny déli földszinti helyiségében kutatástak, melyhez az udvar felől sziklalépcső vezet le. A részben sziklával, részben falazattal határolt kút teljes feltárása még várat magára.

A következő építési periódusban, a 16. század első felében a Középső vár keleti várfalának belső oldalához egy egyemeletes, földszintjén háromszatú (14., 16., 17. helyiség), az emeleten két szobát tartalmazó épületet emeltek. A földemek itt is gerendások voltak, a földszinti terek földpadlóak. A megmaradt földszinti nyílások körül jól láthatóak a kőkeretek és a vízszintes szemöldökpárkányok fészkei. Sajnos a kőkeretekből csupán egy-egy, teljesen lepusztult felületű szárkő-csonk maradt meg a két szélső földszinti tér ajtóiban. Az emelet északi harmadát elfoglaló kisebb szoba délkeleti sarkában kandalló állt, ennek konzolcsonkjá, illetve a déli fal túloldalán volt cserépkályha fűtőnyílása ma is látható.

Ugyanebben a periódusban keletkezett a nyugati épületszárny ma is álló legkorábbi egysége, a később a vár konyhájának helyet adó, négyzetes alaprajzú 15. helyiség, s a tőle északra található, eddig még alig kutatott ciszterna is. A konyha építésekor a nyugati szárny korábbi épületeit bizonyosan lebontották.

A fent vázolt építkezés bizonyára a 16. század harmincas éveiben zajlott le, hiszen ez időponttól igazolható, hogy a vár urainak (a Serédyeknek) lakóhelyeként is szolgált. Nyilván e korszak zavaros politikai viszonyai tették szükségessé a vár katonai szempontból történő korszerűsítését is. Nagy valószínűséggel állítható, hogy ekkor bontották vissza és építették újjá a Felsővár öregtoronyát, melyet az északnyugati sarkon ezúttal már egy háromszintes, kör alaprajzú bástyával erősítettek meg (a torony teljes újjáépítését igazolja, hogy a bástya falai a felső szinteken bekötnek a torony falaiba). A 17. századi inventáriumokban „Kerekded bástya” néven emlegetett bástya alsó szintjén a sárospataki Vörös torony hasonló helyzetű lőréseire hajazó háromágú lőrések nyíltak (ezek közül egy teljes épségben előkerült), feljebb ismeretlen méretűek és formájúak, de bizonyosan szélesebbek (ezek közül az egyik felső szintű lőrés egyik kávája megvan). A torony egyes szintjein ekkor már két-két szoba kapott helyet, s ekkor vágták a földszint déli falába, illetve az északkeleti sarokba a ma is meglévő ajtókat. A torony déli fala elé vastag kőpenyfal épült, ez bizonyára az emelet előtti folyosót tartotta.

Még mindig a 16. századot írták, amikor sor került a következő építési hullámra. Ennek legmarkánsabb eleme a Középső vár keleti szárnyában, az előző periódusban emelt háromszatú épület déli végéhez toldott újabb, szintén három egységből álló, egyemeletes palotaszárny volt, mely alatt hatalmas, egyetlen teret kitevő, dongaboltozatos pince húzódik. Ennek egyelőre csak északi, önállóan, kizárólag az udvar felől megközelíthető, négyzetes alaprajzú, négyzetes padlóteréggel burkolt földszinti terét (25. helyiség) tár-

hattuk fel. A helyiségből ugyan nem sok maradt meg napjainkra, annyi azonban bizonyos, hogy nyugat felé legalább egy kőkeretes ablaka nézett, déli falába pedig almárium mélyedt. A 17. századi inventáriumok szerint a felette volt emeleti szoba boltozott volt. Az épületrész korát a 25. szobában, illetve a szoba előtti udvarszakaszon talált, nyilván az emeletről lezuhant kandallókonzol-töredék igazolja a legjobban. A töredéken kimatagos szegélyű tükörbe foglalt antika betűs „DE...” felirattöredék olvasható.

Ugyanezen periódushoz köthető a Középső vár nyugati épületszárnyában található konyhához dél felől hozzáépített kicsiny, egykor dongaboltozattal fedett, földpadlós szoba (28. helyiség).

Folytatódtak az erősítések is. Bizonyosan még a 16. század végén emelték a vár északnyugati felében álló, 1602-ben már említett, úgynevezett „Kútbástyát”. Az északnyugati sarkán lekerékített, nagy ágyúlőrészekkel ellátott bástya nyugati fala mentén kazamata húzódik. A kazamatafolyosó falsíkjai kifutottak a bástya külső falsíkjáig, azonban az aligha valószínű, hogy itt valaha is be lehetett volna menni a várba (jelenleg egy itt kialakított bejáraton keresztül juthatunk be az erősség területére, mivel a vár délnyugati végére lokalizálható eredeti bejárat egyelőre nem csak feltáratlan, de megközelíthetetlen is), itt inkább csak egy alacsony záradéku, a folyosón összegyűlő vizet a várfalon kívülre vezető nyílás lehetett. A kazamatafolyosó északi vége egy természetes barlanghoz vezet, melynek keleti végén egy egyelőre feltáratlan, kör alaprajzú, mély gödör (talán egy, a bástyanak nevet adó kút) tátong. A bástya felső részén gyilokjáró húzódik, ekkortájt már ezen keresztül is fel lehetett jutni a Felsővárba.

Mivel a feltárás még nem jutott el odáig, egyelőre nem tudjuk, hogy mikor épültek a vár egyéb védőművei: a keleti várfal tengelyében volt, ma már csak egy rövid falcsonkból ismert bástya, a tőle délre eső, a keleti várfal déli szakaszának külső oldalát végigkísérő falszoros és az annak déli végén emelkedő hatalmas bástya.

A vár kiépítése a 17. században is folytatódott. Az inventáriumokból tudjuk, hogy a Középső vár nyugati, legalább egy, de inkább kételemes, alapincézett szárnyának legnagyobb részét Alaghy Menyhért (†1631) építtette, s ő ásatta azt, az égerfával bélelt, s emiatt megkeseredett vizű kutat is, mely nagy valószínűséggel a déli sziklatömb tövében látható mélyedéssel azonos. A nyugati szárny Alaghy-féle építményeiből még semmit sem tártunk fel. Ezek közül valószínűleg csak a Középső vár nyugati oldalán levő, a terepen most is kitapintható pincék fognak előkerülni. Valószínű, hogy még a 17. század első felében felépült a nyugati várfal északi szakaszának belső oldalához simuló, igen vastag köpenyfal, melynek lőrésai az északnyugati („Kút”)-bástya déli előterét védik. A köpenyfal megépítésekor a várfal magasságát is megnövelték.

Valamivel többet tudunk az 1644-től kezdődő Rákóczi-birtoklás során – bizonyára nem is egyszerre - emelt épületekről. Ezek legtöbbször gyenge kötőanyagú, vagy egyenesen sárba rakott, vékony falú, jellemzően fa nyíláskereteket használó építmények. Ide sorolhatóak a Felsővár nyugati és déli épületszárnyába húzott osztófalak, a Középső vár keleti épületszárnyában levő kicsiny 13. helyiséget leválasztó falacska, az északnyugati falszoros északnyugati sarkában levő, a 36. területet határoló, szinte teljesen elpusztult sárba rakott falak, valamint a nyugati palotaszárny udvari homlokzata elé utólag felépített, vékony falú, földszintes építmények (27., 30., 37. helyiségek) csekély maradványai.

Azt tudjuk, hogy az ostromok során a vár helyenként súlyos sérüléseket szenvedett. A Felsővár keleti fala például teljes hosszában kidőlt, ezt – már I. Rákóczi György idejében – először palánkkal pótolták, de később szilárd anyagból újjáépítették, de az eredeti nyomvonttól nyugatabbra.

Sajnos egyelőre semmit sem tudunk a déli sziklatömbön volt Alsóvárról. Az itt állt – ma még csak a 17. századi leírásokból ismert – többszintes épületek legjellegzetesebbike az úgynevezett „Csonka torony” volt. Ez bizonyára a déli szikla csúcsán helyezkedett el. Ott jelenleg egy kőboltozat felszíne látható. A lejjebb álló két, kelet-nyugati irányú rövidke falcsomk és egy túszerű támpillér semmiféle következtetésre nem alkalmas sem a terület alaprajzi viszonyait, sem pedig az ott állt épületek korát illetően.

A feltárás eredményeit jól kiegészítik a fennmaradt – döntően 17. századi – írott források. Ezek egy része, így a Melegh Szabolcs által feldolgozott inventáriumok, az egykori helyiségek korabeli funkcióit világítja meg, más részük, mint a Sós István által használt iratok, az egykori mindennapi életről tanúskodnak. E tanulmány szempontjából most az inventáriumokból lesűrhető adatok a fontosabbak. Kiderül belőlük, hogy a 17. században a Felsővárban már szinte csak raktárak (Szalonnás ház, Káposztás pince, Lisztes ház, Fegyveres házak stb.) és más, gazdasági funkciót betöltő helyiségek (Sütőház) voltak. A torony első emeletén volt a Pattantyúsok háza és pitvara, a másodikon a Virrasztók háza és pitvara. A keleti palotaszárny földszintjén különböző Sáfárházak, Ecetesház, Sütőház, Pitvar, „Egyenes ház”, továbbá pincének tekintett ablak nélküli földszinti terek (pl. Háromszeres pince) voltak. Az emeleten lakószobák (Leányasszonyok háza, Virágos kék bolt) és ehhez a funkcióhoz kapcsolódó más helyiségek (Ebédlő palota, pitvarok) voltak. A Középső vár udvarát észak felől határoló 20. helyiségben a 17. század második felében kápolnát alakítottak ki. A nyugati szárny alsó szintjén különféle „boltok”, egy „alsó” Tárház, Szakácsok háza, Sáfárház, Konyha kaptak helyet. A lakóhelyiségek és tartozékaik itt is a felső szinteken voltak (Úr háza, Asszonyház, Leányasszonyok háza, Tárház, a régi Kápolna, Ebédlő palota, Könyvtár, valamint a bizonyára igen látványos Aranyos palota, stb.). A jelek szerint a nyugati palotaszárny volt a reprezentatívabb.

A régészeti kutatás során előkerült leletanyag túlnyomó többségét 17. századi tárgyak alkotják, ezek zöme használati kerámia, de a keleti palotaszárny eddig feltárt helyiségeiből viszonylag sok a díszkerámia (habán edénytöredékek, porcelán-utánsatok, kívül-belül színes mázas korsók) is. Különleges leletnek számít a nagy mennyiségű török falicsempe (bokály). Az eddig nem túl nagy mennyiségű (ne feledjük, hogy a palotaszárnyak legnagyobb része még feltáratlan!) kályhacsempe zöme három csoportra bontható. A szórtan előkerült kék-sárga-zöld-fehér mázú, helyenként fautánsatú csempék (melyek párhuzama a pácini kastélyból ismert) a 17. század elejéről származnak (az egyik töredéken látható CMA monogram Comes Melchior Alaghy-ként oldható fel!). Rákóczi-kori a 18. helyiség omladékából előkerült, oda nyilván az emeletről lezuhant kék-fehér mázas, felső párkányán apró balluszterekkel díszített habán cserépkályha, melynek sárospataki párhuzamai ismertek. Szintén 17. századiak azok a mázatlan, végtelenített mustrát kiadó, szintén habán készítésű, de legalábbis eredetű csempék, melyek zömmel a Felsővár nyugati falán kívül, valamint a 25. helyiségből és környezetéből kerültek napvilágra, s melyeknek különböző változatai a 17. század végén az egész Felvidéket elárasztották. A fenti típusok mellett elvétve néhány 16. századi csempetöredék is előkerült. Az egyéb leletek közül kiemelendő egy felvonó szerkezet csigája és lánca, egy ágyúcső-darab, egy kardmarkolat-védő kosár, egy balta, egy kapa, több kés, számos, különféle kaliberű kő és vas ágyúgolyó, puskagolyók, valamint igen sok üveg „tüzes labda”. Az éremleletek zöme 17. századi lengyel veret.

FELD ISTVÁN

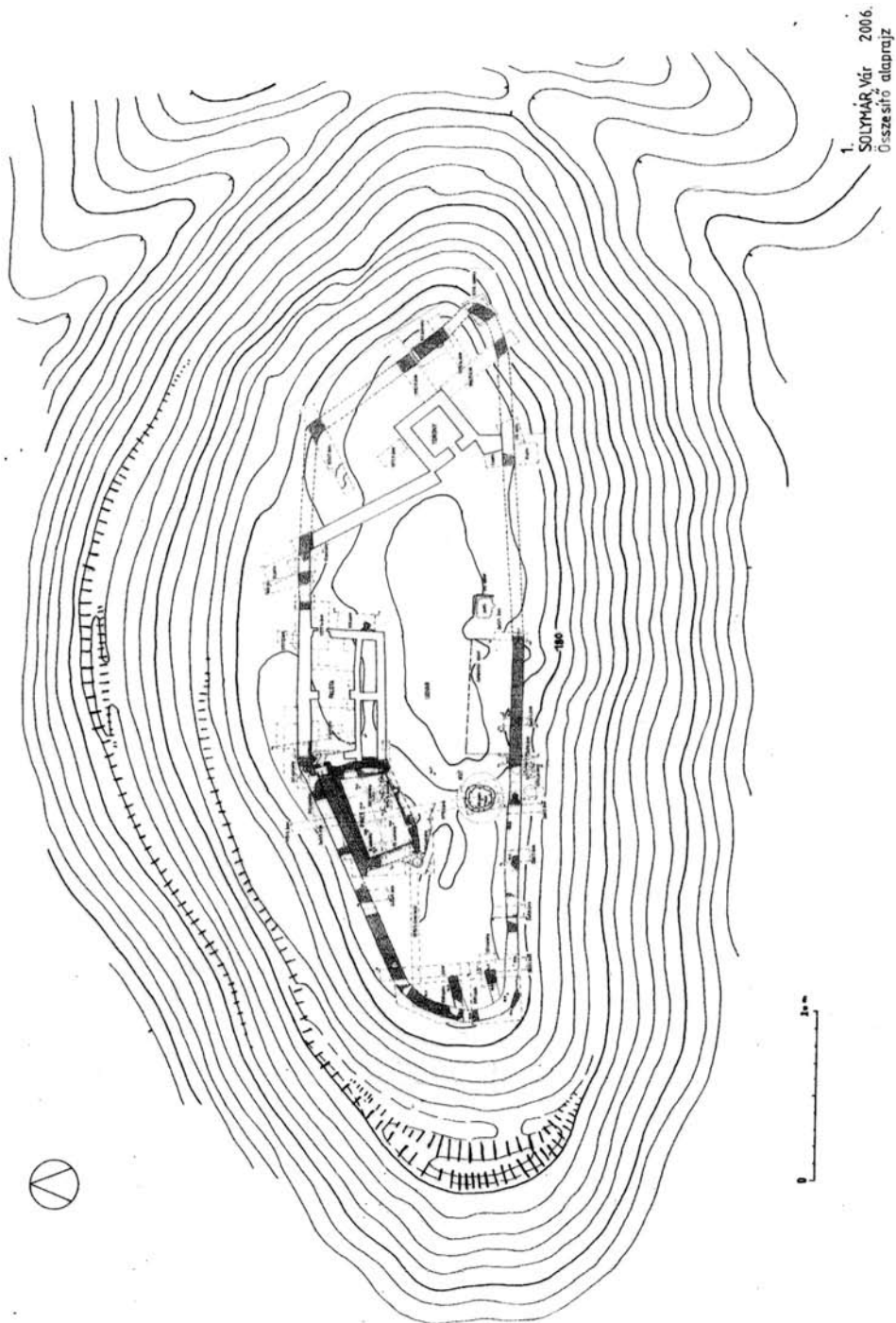
A SOLYMÁRI VÁR 2006. ÉVI ÁSATÁSA

A solymári vár 2006 tavaszától szeptemberig zajló helyreállításával és műemléki bemutatásával kapcsolatban és azzal párhuzamosan alapvetően három területen került sor régészeti kutatásokra:

A) Mindenekelőtt elbontottuk a déli, keleti és északkeleti várfalszakaszok területén a 2005. évi munkák során meghagyott tanúfalakat, a palotaépület 2000-ben részben téves helyen, rossz minőségben megépített északi falát, valamint kiástuk annak a két alaptömbnek a helyét, mely a feltételezhető várkapu helyén készült rekonstrukciót volt hivatott befogadni. Emellett feltártuk az északi várfal 2005-ben még kibontatlanul maradt szakaszát, illetve annak a legtöbb esetben itt is csupán a helyét – ezen a részen (ahogy a nyugati és a délnyugati szakaszon is) a terveknek megfelelően meg is épült a várfal rekonstrukciója.

B) Régészeti kutatás keretében került sor a palotaépület alsó szintjének - ugyan csak az építési munkák, így az ide tervezett téglapadló miatt szükségessé vált – szint-süllyesztésére. Míg a keleti térrészben csupán egy vékony, újabban bolygatott feltöltés alatt jelentkezett a homokkő altalaj – ugyanakkor innen több, erősen töredékes, édesvízi mészkő faragvány is előkerült, ezek talán még Valkó Arisztid 1920-as évek körüli ásatásából származnak – nyugaton már bolygatatlan rétegsort vizsgálhattunk. Kiderült, hogy a térrész közepén egy közel 150 cm széles, ismeretlen kiterjedésű gödör található, mely minden valószínűség szerint egy itteni, mélyebb pinceág a természetes homokkőben kialakított „boltozata” átszakadásával keletkezett. Ezt ugyan csak részlegesen kutathattuk, azt azonban így is megállapíthattuk, hogy ugyanaz a jellegzetes vörös, kevert – különösen sok téglát tartalmazó – réteg tölti ki, melyet a hosszfalak mellett korábban, néhol 100 cm-es vastagságban is megfigyelhettünk a homokkő altalajon húzódó vékony agyagréteg felett. Innen egy – a korábbi ásatásokból ismertekkel megegyező típusú – reneszánsz nyíláskeret is előkerült.

C) A legjelentősebb feladat a palotaépület nyugati oldalához csatlakozó, kb. 10x5 m-es belméretű, ún. mélypince kutatása volt. Ennek feltárására már korábban (így legutóbb 2005-ben is) kísérletet tettünk, e munkát azonban most sem sikerült teljesen befejeznünk. A korábbi feltételezésekkel szemben azt mindenesetre egyértelműen megállapíthattuk, hogy a pince falainak részleges bontására/pusztulására nem a 18. században került sor – legfeljebb a felső, mintegy 150 cm vastag feltöltődés tekinthető bolygatottnak –, s az is nyilvánvalóvá vált, hogy itt nem egy törmelékdomb, hanem egy sekély mélyedés mutatkozott a Valkó Arisztid által megkezdett kutatások idején. Mivel emellett a feltárás során átvágott, mintegy 450 cm vastag rétegsor szinte minden egyes rétege a pincetér közepe felé lejtett – ezt főképp a nyugat-keleti középtengelyben lehetett jól dokumentálni – megfogalmazhattuk azt a feltevést, miszerint ezen épületrész felett a földszinten/emeleten egykor nem emelkedett magasabb kőépület. Ennek markáns omlási/pusztulási/bontási rétege ugyanis sehol nem mutatkozott, ehelyett inkább egy inkább a folyamatos bemosódásból eredeztethető, csak kevesebb törmelékot tartalmazó réteget figyelhettünk meg a pince közepén. Csupán az oldalfalak mellett találtunk meg jelentősebb köves omlásréteget, ez utóbbi azonban az egykor legalább a déli udvarszintig állt kőfalak koronájának pusztulásából is eredeztethető. Ugyanakkor a pince mélyebb szintekig kutatott keleti részén egy, néhol a 100 cm-es vastagságot is meghaladó, barnászvörös „salakos” betöltődést

A solymári vár kutatási alaprajza, 2006. Szökrön Péter munkája

találtunk, mely egyértelműen egy leégett faszerkezet hagyatékának bizonyult (faelemek lenyomatát megőrző patics illetve vakolat, hatalmas mennyiségű, igen különböző méretű vasszeg). Mivel a pince nyugati részéről ez a betöltés még nem ismert, nem bizonyítható, de erősen valószínűsíthető, hogy e rétegsor az épület egykori – ezek szerint faszerkezetű fallal épített – földszintjéből vagy emeletéből származhat. Úgy ez utóbbi réteg, mint a felette és alatta megfigyelt, pontosabban még nem mindig értelmezhető további rétegek különösen gazdag leletanyagot (vastárgyakat, köztük fegyvereket és lószerszámokat, külföldi és hazai asztali- és konyhaedényeket, kályhaszemeket, majolika padlótéglák kis töredékeit, csonttárgyakat) tartalmaztak a 16. század első feléből.

Míg nyugaton eddig csak egy alig több mint 300 cm vastag betöltést termeltünk ki, keleten még további 150 cm-el mélyebbre hatoltunk, sőt egy kis szondában újabb 100 cm-t mélyítettünk. Lényegében ebben a mélységben – a déli udvar szintje alatt közel hét méterrel! – került elő a mélypince keleti falában annak a félköríves, profil nélküli kőkeretes ajtónak a küszöbe, amely egyértelműen egy, a palotaépület alá nyúló pinceág bejárataként volt meghatározható. Hogy ez a pinceág azonosítható a palota kutatása kapcsán említett pincével, azzal bizonyítható, hogy a nagypince ajtó előtti területén vastag homokkőréteget találtunk – ez a pinceág természetes homokkőbe vágott „boltozata” említett beszakadása kapcsán „ömlött” ki erre a területre. Feltárása a következő évek fontos feladata lesz.

Úgy tűnik, hogy a mélypince még csupán sarokindításaiban ismert nyugati kőfala már viszonylag korán kidőlt – e részen megfigyelhettük a természetes homokkő felületének pusztulásából eredeztethető homoklerakódást is. A további pincefalak közül jobb állapotban maradt ránk az északi (a korábbi várfal belső oldalához hozzáépített, állványgerendák fészkeit mutató) fal, melynek egy markáns belső padkáját is feltárhattuk. Roncsoltabb falsíkot mutatott az említett pinceajtót magába foglaló, szabálytalan vonalú kelet fal, melynek formája-elhelyezkedése abból adódott, hogy a korábbi palotafalhoz építették hozzá, s emiatt – eltérően a nyugati faltól – nem merőleges az itt már erőteljesen dél felé forduló várfalra. Ezzel a fallal egyidős az északi pincefal keleti meghosszabbításában található, továbbra sem értelmezhető rámpa, s az is kétségtelen, hogy maga a keletre nyíló pinceajtó is – ez eredetileg egy téglalaáthidalással rendelkezett a mélypince belső tere felé. Végül a déli fal igen roncsolt állapotban került elő, nagyobb fokú pusztulása az itt közel szabályos elrendezésben kialakított két (fülke formájában ránk maradt) szellőző/bevilágító aknának – pontosabban azok falszerkezetet meggyengítő szerepének – köszönhető. Mivel a legnagyobb mélységet a mélypince keleti oldalán értük el, itt lehetett megfigyelni – úgy az északi, mint a déli oldalon, de az utóbbi helyen különösen markánsan – azt a több mint 100 cm magas lépcsős, illetve íves falvisszaugrást, melyet végül a délkeleti sarokban tudtunk értelmezni. Itt ugyanis egy vízszintes padkában zárult, azaz egy dongaboltozat válla fészkének bizonyult. Bár azt a feltárás jelenlegi állásánál sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudtuk, hogy ez a – feltehetően téglaszerkezetű – boltozat valójában meg is épült, kétségtelen, hogy magassága lényegében az északi pincefal padkájának felelhetett (volna) meg s így átfut(hat)ott a keleti pinceajtó felett.

A mélypince kialakításának kora még nem tekinthető tisztázottnak, a délnyugati saroka mellett még 1975-ben feltárt szemétdögör pénzletei és a majolika padlótégla-töredékek alapján a Mátyás-kor is elképzelhető, de ma még az sem zárható ki, hogy erre az építkezésre is a korábban meghatározott II. Ulászló-kori reneszánsz átalakítás keretében került sor.

D) Mindezek mellett kisebb kutatásokat végezhattünk a torony belsejében és a keleti és északi fala előtt a burkolási és villámhárítóépítési munkák kapcsán és figyelemmel kísérhettük a várudvar gépi tereprendezését, melynek során a déli várfalhoz egykor csatlakozó egyszerűbb – még feltárássra váró – építmények kiterjedésére vonatkozóan nyertünk adatokat.

ELEKI NÁNDOR–FELD ISTVÁN

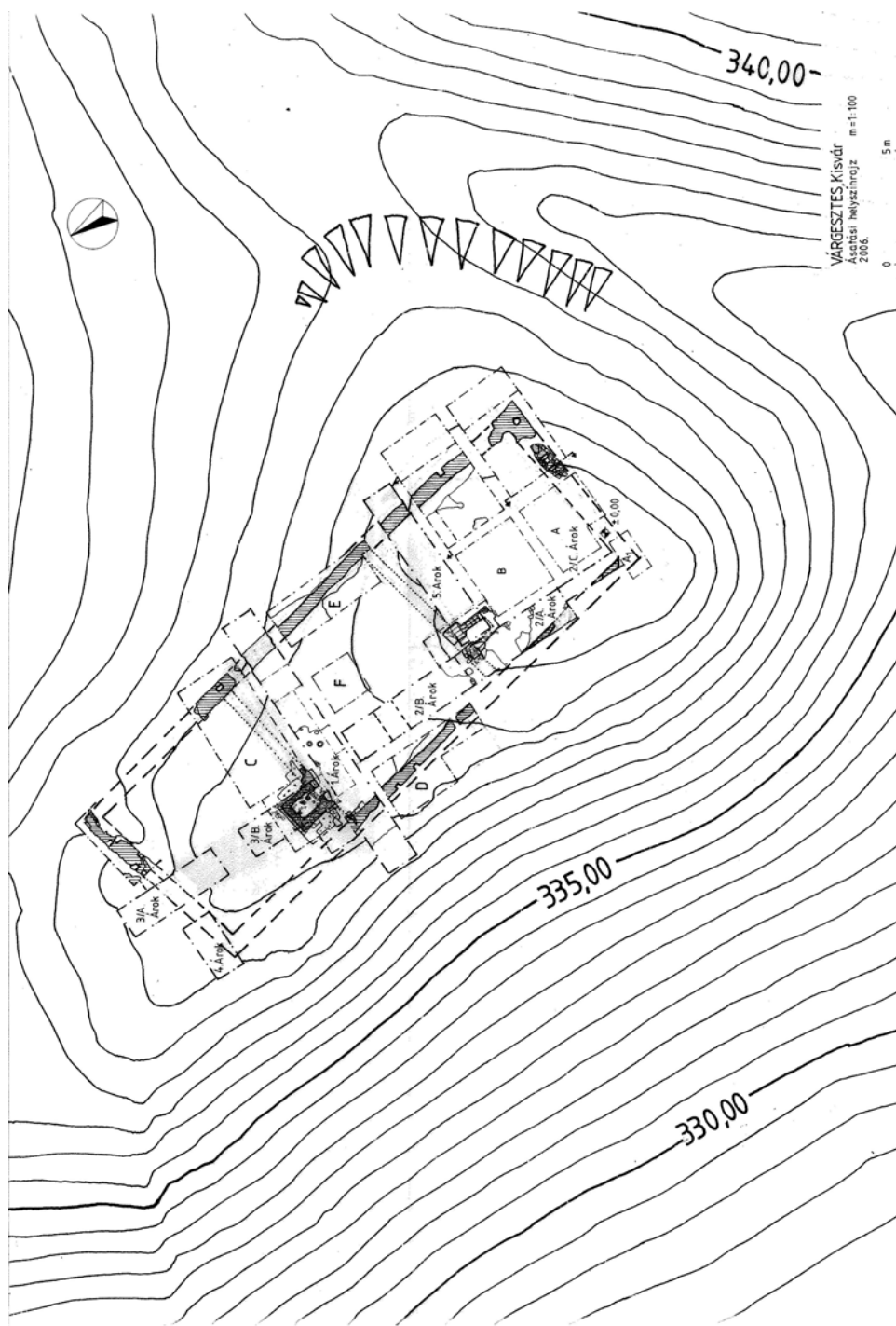
VÁRGESZTES-KISVÁR 2006. ÉVI ÁSATÁSA

A 2006-ban az ELTE középkoros régészhallgatóinak tanáztatása keretében folytattuk a gesztesi vár alatt elhelyezkedő építmény kutatását. (Az előzményekre lásd: *Castrum*, 3. (2006) 1. 110–112.) A kéthetes munka során már lehetőségünk nyílt arra, hogy a területen található fákat és egyéb korlátozó tényezőket figyelembe véve lényegében a teljes kutatható felületet feltárjuk. Mindezek mellett sor kerülhetett az előző években felfedezett objektumok újabb vizsgálatára, sőt eredményeink alapján meg lehetett kísérelni az épület funkciójának meghatározását is.

Először az épület déli részén jelöltük ki a 3×9 méteres „A” szelvényt. Ennek kutatása során átlagosan 15 cm mélyen, barna, enyhén köves erdei föld alatt került elő a korábról már jól ismert habarcsos terítés. A szelvény nyugati felében az építmény déli fala helyett – szinte közvetlenül a felszín alatt – csak a sziklás altalaj jelentkezett; de a fal vonala mégis kivehető volt, mivel a habarcsos réteg széle jól mutatta annak egykori elhelyezkedését. Kelet felé azonban egy 190 cm hosszú falrészlet még meg is maradt. Felületének tisztítása során bukkantunk rá két szomszédos gerendafészekre. A keletre eső 34 cm széles, 24 cm hosszú és 15 cm mély volt, míg a nyugatra eső 27 cm szélesnek és 14 cm hosszúnak bizonyult. A keleti fészek belsejében, főleg az északi oldalon az itt egykor állt függőleges gerenda emlékét a habarcs falenyomata őrizte meg számunkra. A másik fészek nyugati oldala alapján talán egy, az előzőhöz támaszkodó ferde gerendát foglalhatott egykor magába.

A szelvény délkeleti sarkában sikerült feltárni az épület sarkát. Csak magát a 140×120 cm-es kiterjedésű, derékszögű faltömböt tudtuk megfogni, folytatását déli és a keleti irányban is kitermelték. Magában a falsarokban egy 30 cm átmérőjű kerek faoszlophelyet határozhattunk meg, mely bizonyára egy szerkezetileg igen fontos tartóelemet foglalt egykor magába. Az épület délnyugati sarkának kutatására a szelvényt egy 2×1 méteres blokkal kibővítettük, azonban itt csak a köves altalaj mutatkozott igen csekély, már 10 cm-es mélységben. Maga a habarcssterítés egyébként a szelvény majd teljes felületén jelentkezett kivéve a lepusztult keleti 2-1,5 méteres szakaszt. Felszíne összefüggőnek volt tekinthető, bár a nyugati részen néhány beásást figyelhettünk meg. Cölöplyukként értelmezhető jelenségekre nem bukkantunk. A habarcsréteg átvágása során egy 10 cm vastag feltöltés mutatkozott, mely alatt az altalaj jelentkezett.

A „B” szelvényt az előző megfelelőjeként mértük ki, attól fél méterre észak felé. A habarcsos réteg a déli részeken átlagosan 15 cm mélyen mutatkozott, míg a szelvény északnyugati részében egy jellegzetes, világosbarna, téglatöredékes réteg jelentkezett ezen a szinten. Ezt elbontva megállapíthattuk, hogy egy omlásrétegről van szó, mely egyértelműen az előző évben kissé északabbra megtalált téglaeépítményből származott. Ez a téglás omladék már közvetlenül a habarcsos rétegen feküdt, mely töredezettsége

Gesztes-Kisvár, ásatási helyszínrajz, 2006. Szökrön Péter munkája

ellenére itt is összefüggő volt, leszámítva néhány kisebb beásást, egykori fa helyét vagy állatjárást. A szelvény északkeleti részénél átvágtuk ezt a habarcsos réteget, itt 15 cm mélyen, egy laza, sárgás feltöltés alatt jelentkezett az altalaj.

Az épület 60 cm széles fala teljes hosszában előkerült az utóbbi szelvény keleti szélén. Felületének tisztítása során a középső részén, a külső falsíkra támaszkodó újabb gerendafészket bonthattunk ki, melynek kelet-nyugati mélysége 27 cm, észak-déli szélessége 20 cm volt. A falnak a külső síkja maradt meg jobb állapotban, mivel ez mutatott nagyobb szabályosságot, iránya enyhén északnyugat felé ívelt.

A szelvényt észak felé kibővítve egy 210×310 cm-es blokkot nyitottunk a korábban felfedezett téglaeépítmény teljes feltárására. Az omladékból középkori téglák mellett római tegulák is kerültek elő. A négyzetes alaprajzú objektumnak elsősorban az északi része maradt meg jó állapotban, itt a 40 cm széles szájnylást is megtaláltuk. Az északi fal szélessége 70 cm volt, s ez 20-25 cm-rel nyúlt túl a keleti és a nyugati oldalfalakon. A szájnylás belső sarkait egy-egy rossz megtartású, 30×20, illetve 50×30 cm-es kőhasáb alkotta. Az építmény nyugat és déli fala szinte teljesen megsemmisült, de a keleti sem volt teljes megtartású, viszont a szájnylás felé eső része nagyrészt megmaradt. A keleti és a déli oldalon az e helyütt igen jó állapotú habarcssterítés ugyanakkor pontosan kirajzolta az építmény egykori körvonalait. A keleti fal 30 cm szélesnek és 130 cm hosszúnak bizonyult, így az objektum téglalap alaprajzú belső tere eredetileg 110×70 cm-es lehetett.

Belsejében sem égésnyomokat, sem égett tapasztást nem lehetett megfigyelni, ugyanakkor megállapíthattuk, hogy az építmény rendkívül közel áll az előző évben az északra eső 3. árok „B” szakaszában megtalált téglaalapozáshoz, melyet megfigyeléseink ellenőrzésére ismét kibontottunk. Most lehetőség nyílt az utóbbi építmény körüli terület alaposabb vizsgálatára is – itt a habarcsos réteg ugyancsak kifejezetten jó állapotban maradt meg. A két jelenség nagyon hasonlít egymásra, ha kissé el is térnek méreteikben, arányaik és kiképzésük lényegében megegyezik. Mindezek alapján már határozottan állíthatjuk, hogy itt két – az épület egészét tekintve szimmetrikus elhelyezését, egymással szembe fordított – kályhaalapozásra bukkantunk, de az itt állt kályhákba sohasem gyűjtöttak be. Mindkét kályhaalapozást közvetlenül a sziklás felszínre építették és mind a kettő esetében a szájnylást magába foglaló északi illetve déli fal keleti és nyugati irányban egy-egy nyúlvánnyal rendelkezett.

Az északi kályhaalapozástól keletre, a korábbi 1. és a 3. kutatóárok által közrezárt területen nyitottuk meg a 6×3 m-es „C” szelvényt. 15-20 cm-es mélyítés után itt is a kályha téglás omladékrétegére bukkantunk, melyben ugyancsak sok tegula fordult elő. Alatta a déli részen és a kályha melletti felületen egybefüggően jelentkezett a habarcsos réteg, de az kisebb foltokban másutt is megmaradt. Sikerült feltárni az épület keleti falának egy egybefüggő szakaszát is, mely éppen a szelvény déli illetve északi széle közelében szakadt meg. A fal felületén egy újabb gerendafészkek jelentkezett, ezáltal egy lesarkított gerenda függőleges fészkeről volt szó, mely 30×20 cm-es mérettel, 50 cm-re mélyedt a fal belsejébe.

Mivel e fészkek pontosan az északi kályhaalapozás említett déli falnyúlványa vonalában került elő, ezután annak északi falnyúlványa mellett nyugat felé egy 1,7×1,7 méteres blokkot jelöltünk ki. Bár ezen a részen az épület nyugati fala északi irányban megszakadt, annak végződésénél sikerült megfognunk 25 cm szélességben egy függőleges, habarcsos felületet, mely minden bizonnyal egy további gerendafészkek nyomaként értékelhető. Mindezek a megfigyelések arra utalnak, hogy a kályhaalap-építmény déli falának

nyúlványai vonalában a keleti és a nyugati falban meghatározott gerendafészkek egy minden bizonnyal fából készült egykori osztófal vonalát őrizhették meg.

Nyugaton a korábbi 1. és a 2/B. árok által közrezárt területen a külső fal kutatására alakítottuk ki az 5,4 m hosszú és 2,5 m széles „D” szelvényt, melynek a falon kívülre eső délnyugati sarkát végül nem tártuk fel. Északi részén szinte közvetlenül a felszín alatt, a délebbi szakaszon mintegy 20 cm mélyen került elő a várt falmaradvány. A szélességét 60 és 40 cm között változtató falszakasz egy 30 cm-es hiánytól eltekintve teljesen összefüggően került elő. A fal külső síkjában egymástól mintegy 110 cm távolságra két gerendafészket határozhattunk meg, melyek a „B” szelvényben feltárthoz voltak hasonlóak. Az északi mérete 25×20 cm volt, míg a délebbi, kevesebb szabályosságot mutató 25×15 cm-re tehető. A fal belső oldalán végig mutatkozott a habarcsos réteg, ez azonban az északi, nagyjából 1 méteres részt leszámítva igen rossz megtartású volt

A keleti külső fal feltárására jelöltük ki az „E” szelvényt az 1. és 5. árok között. Az 5,3 méter hosszú és 2 méter széles szelvény déli negyedében átlag 30 cm mélyen jelentkezett a habarcsos terítés, másutt viszont már csak az altalaj mutatkozott mintegy 35–40 cm vastag erdei föld alatt. A habarcs széle itt nem mutatta a fal vonalát, az ugyanis itt már jobban lepusztult, igen rossz megtartású volt, de vonala végig összefüggően kirajzolódott. Déli végén, a szelvény délkeleti sarkában, már a tanúfalban egy 0,5×0,5 méteres bővítmény kialakításával tettünk kísérletet az épület déli osztófalát bizonyító további gerendafészkek meghatározására. 30 cm-es mélységben elő is került egy, a fal hossztengegyével párhuzamosan futó 20 cm-es habarcsos lenyomat. Ugyanakkor feltételezhető párfját hiába kerestük a déli kályhaépítménytől nyugatra, itt már a falból magából sem maradt meg semmi.

Végül a terület közepén, az 1. és 2. árok, illetve az „E” szelvény által határolt 2×2 méteres „F” szelvényben kutattunk, ahol 25 cm mélyen, a barna erdei talaj alatt mutatkozott az ismert, lényegében összefüggő habarcsos réteg.

Az előkerült leletanyag meglehetősen szegényes és kis mennyiségű. A talált kerámia nagyrészt sárgás anyagú volt, de akadt fehér és redukált égetésű cserép is. A töredékek nagy része fazekakból származhatott, de előkerült egy fedő több darabjai is. Főleg a kályhák betöltéséből, és azok omlásrétegeiből jöttek elő redukált égetésű tál és pohár alakú, illetve hagymafejes kályhaszem töredékek. Szintén ezeken a helyeken fordult elő néhány zöld mázas kályhacsempe töredék, melyekhez hasonló darabokat 2005-ben az északra eső kályhalapozásból sokkal nagyobb számban bontottunk ki. Mindezek kora az előzetes értékelések szerint nem helyezhető a 15. század elé, az edények inkább egy 1500 körüli időszakra utalnak. A leletek jelentős részét tették ki a vasszegek. Előfordult még néhány állatsont és néhány újkori 4–5 cm-es átmérőjű vasgolyó is.

Összefoglalóan megállapítható, hogy nagyrészt sikerült meghatározni az épület külső falvonalát, bár annak jelentős része teljesen megsemmisült. Úgy tűnik, elsősorban a magasabb nyugati részen maradt meg belőle kevesebb, s így már sem az északnyugati, sem a délnyugati sarkát nem találtuk meg. Részben erózióval számolhatunk, de néhol a falazat kitermelése sem zárható ki. A nyugati oldalon a fal maradványainak a belső fele maradt meg jobb állapotban, ez egy szabályos, egyenes észak-déli irányt ad meg. Délkeleten azonban a falsarok kissé eltolódva bukkant fel: a várt helytől valamivel nyugatabbra. A felszínen látható északkeleti sarok ugyanakkor meglehetősen szabályosságot mutat. Kézenfekvőnek tűnik, hogy az építéskor figyelembe vették a hely adottságait, mivel az épület 26×9 méteres alapterületével szinte teljesen lefedti azt a dombot amelyre felhúzták. A sarok eltolódásának magyarázataként talán a talajviszonyokat lehetne felhozni. Az épü-

let nagy részének területén a habarcsos réteg alatt kemény agyagos réteg vagy pedig maga a sziklás altalaj került elő. Az „A” illetve a „B” szelvényben készített metszetek tanúsága szerint azonban itt egy 10-20 cm vastag laza feltöltés jelentkezett. A délkeleti sarok tehát statikai okokból építhették kissé eltolva, nehogy a lejtőn megcsússzon az épület.

Végső fokon egy négyzetes, majdnem szabályos téglalap alaprajzú építmény állt a dombon, átlagban alig 70 cm-es falvastagsággal. A falmaradványokban talált gerenda-fészkek és a szintviszonyok alapján valószínűsíthető, hogy itt nem alapfalakról van szó, hanem ismeretlen magasságú, de legfeljebb egy-másfél méteres felmenő falakról, amelyek alapvetően egy faszerkezet tartását szolgálták. A délkeleti saroknál talált kör alaprajzú, meggyőző méretű fészkeknek azonban nem sikerült megtalálni a párját a felszínen látható észak-keleti sarok esetében. Az „A” szelvényben talált négyzetes fészkepár, a bennük tapasztalt habarcsnyomok alapján szintén ehhez a faszerkezethez tartozhatott, hasonlóan a „B” és a „D” szelvényekben talált három, a fal külső síkjára támaszkodó fészkekhez, ha ez utóbbiak pontos értelmezése még nem is lehetséges.

Alapvetően az épület belső tereosztásához kapcsolható ugyanakkor a „C” szelvény keleti részében feltárt falszakaszban talált négyzetes, fél méter mélységű fészkek. Kiképzése alapján nyilvánvaló, hogy nagyobb súly hordozására készítették, mint a többi fészket, leszámítva természetesen az említett, a délkeleti sarkon találtat. Maga a fészkek pontosan beleesik az északi kályhaalap falnyúlványának vonalába, ráadásul a nyugati falon is mutatkozott ehhez hasonló robosztus fészkek nyoma. A déli fűtőhely esetében nem sikerült ilyen szép bizonyítékokat találni az egykori osztófal meglétére, de azért az „E” szelvény bővítésében is meg lehetett figyelni egy habarcsos lenyomatot, ami szintén a falnyúlvány indításával esik egy vonalba. Ez az osztófal csak teljes faszerkezettel képzelhető el, további nyomait nem sikerült felfedezni.

Az épület belsejének feltárása során mindenhol megtalálható volt a változatos megtartású habarcssterítés, ami ilyen nagy kiterjedését tekintve egyértelműen öntött, terazo padlóként határozható meg. A természetes szintkülönbségek kiküszöbölésére valószínűleg szinteket képezhettek ki a padlóban. A habarcssterítés az épület déli részében vízszintesen futott, míg a két kemence közötti részekben enyhe lejtést tapasztaltunk. A terepviszonyokat szemlélve láthatóan éppen a déli részen nagyobbak a szintkülönbségek mint északon. A 2. árokban készített metszet egy nagyjából 40 cm-es eltérést mutat a déli kályhától délre illetve északra eső szint között. Ha tehát valóban a fűtőberendezés északi vonalában helyezkedett el a feltételezett belső válaszfal, akkor a két szoba kialakítása remek lehetőséget adott a szintkülönbség létrehozására, bár ez ilyen élesen nem mutatkozott. Az északi kályha esetében ugyanakkor nem mondható meg bizonyosan, hogy az itt valószínűsíthető válaszfal két oldalán ugyancsak más volt-e a habarcspadló szintje. Mindenesetre az itteni kisebb eltérések és a habarcspadló lejtése alapján erre talán nem is volt szükség, s ennek megfelelően nem is alkalmazták.

Az épület tehát értelmezésünk szerint eredetileg két osztófallal három, közel azonos méretű helyiségre oszlott. Ezt a felosztást már maguknak a kályháknak az elhelyezkedése is valószínűsíti, hiszen tüzelőnyílásuk szembefordul egymással, ezzel kézenfekvően egy köztes füstös tér jött létre. A két szélső szoba tehát nemcsak, hogy kályhával volt fűthető, hanem teljesen füstmentes is maradhatott. Ennek megfelelően a középső helyiséget akár konyhaként is lehetne értelmezni, bár valószínűbb az előtér-funkció. Az épület bejáratát sajnos nem sikerült megfogni, bár éppen a legvalószínűbb helyeken, így a középső helyiség két külső falán majdnem végig kutathattunk. A padlóban e részen talált 5 cölöplyuk sem értelmezhető egyértelműen, de mivel mindegyik a kályha közelében

mutatkozott, nem kizárt hogy valamiféle módon ezekkel, netán konyhai berendezésekkel álltak összefüggésben.

Az igen kevés előkerült lelet összevág azzal a megállapításunkkal, hogy a kályhákbá sohasem gyújtottak be. Vagy egy nagyon rövid használati idővel kell számolnunk, és azzal is csak nyáron, vagy – s ez tűnik ma valószínűbbnek – lényegében sosem vették használatba az épületet. Lehetséges, hogy az el sem készült teljesen – bár a kályhák felépítése e feltevés ellen látszik szólni. Mindez magyarázattal szolgálhat a terazzo padló rossz megtartására is. Elképzelhető, hogy a faserkezetet egyszerűen kiszedték a falból és elszállították, így a padlót sokkal fokozottabban érintették a környezeti viszonyok, mint egy álló tető esetében várható lenne.

Az épület értelmezésében nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a 13. századi eredetű, mai formájában 14. századi gesztesi vár közvetlen közelében állt, amely a késő-középkorban főúri tulajdonban volt. A két, legalább részben csempés kályhával fűthető szoba a favázás szerkezet ellenére határozottan bizonyos rezidenciális funkció felé mutat. Ebben az értelmezésben talán a vár valamiféle kisegítő épületét sejthetjük benne - vendégek vagy meghatározott személyek befogadására lehetett alkalmas – de szóba jöhet a várnagy is mint építtető és (legalább tervezett) használó. Az épület katonai szerepét azonban – elővédmű-szerű elhelyezkedése ellenére – minden bizonnyal ki kell zárnunk.

